

Toelichting: Dit document is gebaseerd op de website teksten over grote opdrachten en bouwstenen Nederlands. Het bevat de beschrijving van de grote opdrachten (1-7) en de bouwstenen voor VOI en de aanbevelingen voor VO bovenbouw. Het is samengesteld voor de feedbackbijeenkomst van 15 juni 2019, voor Levende Talen Nederlands¹

Grote opdracht: GO01 - Interactie en een rijk taalaanbod dragen bij aan de taal- en denkontwikkeling	2
Interactie in dienst van taal- en denkontwikkeling.....	2
Bouwstenen GO1: Kennis en vaardigheden Leerlingen leren:	3
Grote opdracht: GO02 - De competente taalgebruiker blijft een leven lang zijn taal en taalgebruik ontwikkelen.....	3
Bouwstenen GO2: Kennis en vaardigheden VOI Leerlingen leren:.....	5
Grote opdracht: GO03 - De competente taalgebruiker ontwikkelt zijn taal- en cultuurbewustzijn in een meertalige samenleving	5
Bouwstenen GO3 Kennis en vaardigheden Leerlingen leren:	6
Grote opdracht: GO04 - Experimenteren met taal en vormen van taal stimuleert het zelfvertrouwen en plezier in taal.....	7
Bouwstenen GO4: Kennis en vaardigheden Leerlingen leren:	9
Grote opdracht: GO05 - De competente taalgebruiker communiceert doelgericht	9
Bouwstenen GO5: Kennis en vaardigheden Leerlingen leren:	11
Grote opdracht: GO06 - De competente taalgebruiker zet taal in bij het kritisch verwerken van (digitale) informatie	12
Bouwstenen GO6: Kennis en vaardigheden Leerlingen leren:	13
Grote opdracht: GO07 - Leesmotivatie en de ontwikkeling van literaire competentie stimuleren leerlingen lezers te worden en te blijven.....	14
Bouwstenen GO7: Kennis en vaardigheden	16
Leerlingen leren:.....	16
GO1 Bovenbouw	17
In de bovenbouw vo ontwikkelen leerlingen hun taal- en hun denkvaardigheid verder. Ze bekijken, overdenken en bespreken een onderwerp, verschijnsel of probleem vanuit verschillende perspectieven en ontwikkelen onderbouwde meningen, standpunten en oplossingen.	17
GO2 Bovenbouw	17
GO3 Bovenbouw	18
GO4 bovenbouw	19
GO5 Bovenbouw	20
GO6 Bovenbouw	21
GO7 Bovenbouw	21

¹ Samenstelling Gert Rijlaarsdam, g.c.w.rijlaarsdam@uva.nl

Grote opdracht: GO01 - Interactie en een rijk taalaanbod dragen bij aan de taal- en denkontwikkeling

Relevantie

Om op school en in onze geletterde samenleving optimaal te kunnen functioneren, hebben alle leerlingen een sterke taalbasis nodig: een mentaal netwerk van kennis en ervaringen en de daarmee verbonden taal. Hiermee geven ze vorm aan hun gedachten en het stelt ze in staat een leven lang te blijven leren. Een sterke taalbasis vormt de grondslag voor voortdurende ontwikkeling van kennis in informele en formele taalgebruikssituaties, binnen en buiten school.

Inhoud

Leerlingen ontwikkelen een sterke taalbasis door sociale interactie met een rijk taalaanbod en uitgedaagde taalproductie, zowel mondeling, schriftelijk, digitaal en multimodaal. Voor de taal- en denkontwikkeling van leerlingen is interactie tussen leerlingen onderling en met de leraar noodzakelijk, zodat leerlingen de ruimte krijgen om hun gedachten te verwoorden. Interactie functioneert als middel om te leren en het denkproces te faciliteren, om gedachten te ordenen en lijn in het denken aan te brengen. Wanneer leerlingen actief hun eigen bedoelingen en ideeën onder woorden brengen en redeneren, ontwikkelen ze al doende naast hun algehele denkvaardigheid ook hun taalvaardigheid op alle niveaus. Daarbij gaat het om fonologie, woordvorming, woordenschat, zinsbouw, schrift en pragmatiek. Leerlingen leren bovendien passende taalregisters te hanteren in verschillende taalgebruikssituaties, waarbij ze niet alleen dagelijkse algemene taal (DAT) maar ook steeds meer cognitief academische taal (CAT) gebruiken.

Een rijk taalaanbod bestaat uit literaire en zakelijke teksten met een rijke inhoud en vorm. Leerlingen werken met mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale teksten. De inhoud en ervan komen zowel uit het eigen leergebied als uit de andere leergebieden in het kader van betekenisvolle samenhang voor leerlingen. Leerlingen verdiepen zich in persoonsvormende, wereldoriënterende en mondiale thema's, zoals taal en cultuur, burgerschap, globalisering, duurzaamheid, technologie en oriëntatie op jezelf, je talenten, studie en beroep. Het is belangrijk dat leerlingen zich langdurig verdiepen in onderwerpen die vanuit meerdere perspectieven benaderd kunnen worden. Dat doen ze met een variatie aan zowel literaire als zakelijke teksten die elkaar aanvullen of tegenspreken. Daarbij zijn de teksten van goede kwaliteit, met rijk taalgebruik, gevarieerde woordenschat inclusief laagfrequente woorden, en gevarieerde zinsstructuren inclusief samengestelde zinnen en verbindingswoorden.

Interactie in dienst van taal- en denkontwikkeling

In de onderbouw vo ontwikkelen leerlingen hun taal- en hun denkvaardigheid verder. Ze bekijken, overdenken en bespreken een onderwerp, verschijnsel of probleem vanuit verschillende perspectieven en ontwikkelen onderbouwde meningen, standpunten en oplossingen. De inhoud en sluiten aan bij de inhoud en van het eigen leergebied, de andere

leergebieden en/of de mondiale thema's. Ook sluiten de inhoud en accenten aan bij de accenten die binnen een schoolsector worden gelegd (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo). De complexiteit en diepgang ervan passen bij de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen.

Bouwstenen GO1: Kennis en vaardigheden

Leerlingen leren:

- het onderwerp, verschijnsel of probleem verkennen en uitdiepen samen met andere leerlingen en de leraar, *en daarbij meerdere teksten gebruiken*. Ook leren ze gedurende de interactie verwerkingsvaardigheden inzetten, zoals aantekeningen of een schema maken.
- hun eigen bedoelingen, ideeën, gevoelens en denkproces gestructureerd onder woorden brengen, verwoorden wat ze al weten, te weten zijn gekomen en nog willen weten door vragen te stellen. Leerlingen leren als dat nodig is ideeën op verschillende manieren overbrengen.
- gericht luisteren en constructief, kritisch en op het passende moment in de interactie reageren op ideeën van anderen.
- de ander laten weten dat ze hem begrijpen, vragen stellen *en doorvragen* als ze iets niet begrijpen of als ze meer informatie willen hebben.
- de opgedane kennis en ideeën benutten en alleen of met medeleerlingen mondeling, schriftelijk, digitaal of multimodaal presenteren, samenvatten *en/of parafraseren*. Ze doen dit indien nodig en passend met toepassing van verschillende technologische middelen.
- samen reflecteren op het doel van de interactie (brainstormen, onderhandelen, redeneren etc.), op hoe dat doel (alsnog) kan worden behaald en op de eigen rol en inbreng daarbij.
- *inzicht verwerven in het belang van kwalitatief goede interactie voor de taal- en denkontwikkeling en hoe een interactief gesprek in elkaar zit.*
- hun cognitieve academische taal steeds passender tijdens de interactie inzetten en deze uitbreiden.

Grote opdracht: GO02 - De competente taalgebruiker blijft een leven lang zijn taal en taalgebruik ontwikkelen

Relevantie

Iedereen krijgt gedurende zijn of haar persoonlijke leven, studie- en werkloopbaan met verschillende en nieuwe taalgebruikssituaties te maken. Daarom is het in een geletterde samenleving van belang dat leerlingen in staat zijn om als taalgebruiker hun leven lang talige kennis en vaardigheden te ontwikkelen. Bij het leergebied Nederlands werken leerlingen aan het versterken van hun taallerend vermogen. Daardoor zijn ze beter in staat om in verschillende, nieuwe taalgebruikssituaties doelgericht te communiceren. De leerling ziet en verwoordt de effecten van taalgebruik op zichzelf en de ander, reageert adequaat en herkent en waardeert de culturele aspecten ervan.

Inhoud

Zowel bij het leergebied Nederlands als het leergebied Engels/moderne vreemde talen ontwikkelen leerlingen hun (taal)leervaardigheden en taalbewustzijn. Ze beseffen welke (taal)leervaardigheden ze nodig hebben om talige activiteiten goed uit te voeren. Ook verwerven ze kennis over en inzicht in hoe taal in elkaar zit en hoe taal werkt in een context (taalbewustzijn). Daarbij ontwikkelen ze een metataal om functioneel over taalgebruik en taalleren te kunnen communiceren.

De ontwikkeling van taalbewustzijn loopt parallel aan de cognitieve ontwikkeling en de taalontwikkeling van leerlingen. Pas als leerlingen voldoende taalbasis hebben ontwikkeld, zijn ze in staat om te leren metacognitieve strategieën in te zetten tijdens de voorbereiding en uitvoering van en de reflectie op complexe talige activiteiten. Leerlingen leren deze strategieën in te zetten op basis van noodzaak en behoefte.

Leerlingen leren (realistische) taal(leer)doelen te stellen. Ook leren ze effectieve cognitieve en metacognitieve strategieën toepassen om de gestelde taal(leer)doelen te bereiken. Daarnaast leren ze om de effectiviteit van hun taalgebruik binnen en buiten school en/of van hun taalleeractiviteit waar te nemen, te analyseren en te evalueren in relatie tot de gestelde taal(leer)doelen en eigen verwachtingen. Daarbij leren ze feedback op waarde schatten en verwerken. Ook leren ze bruikbare feedback geven op aanpak en prestaties van medeleerlingen. Ze kijken niet alleen terug, maar juist ook vooruit en leren verwoorden hoe prestaties en opgedane leerervaringen van invloed zijn op toekomstige taalgebruikssituaties.

Om het taallerend vermogen te versterken, is het van belang dat bij het leergebied Nederlands wordt gewerkt aan taalbewustzijn. Leerlingen krijgen inzicht in hoe taal in elkaar zit, in de relatie tussen vorm en betekenis en in hoe taal werkt in een context. Ook het werken aan taal(leer)plezier en motivatie is een essentieel onderdeel van het leergebied Nederlands. Het is belangrijk dat leerlingen het vertrouwen hebben dat ze een talige activiteit tot een goed einde kunnen brengen. Een klimaat waarin leerlingen kunnen oefenen om hun taalgebruik te optimaliseren en hierbij naar behoefte worden ondersteund, is daarbij voorwaardelijk. Ook is het belangrijk om een context te creëren waarin ruimte is voor interactie over taal(leer)doelen en eigen taalontwikkeling.

In de onderbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden. Ze krijgen steeds meer inzicht in de relatie tussen hoe taal in elkaar zit en hoe taal werkt in een context. Ze maken kennis met meer en complexere talige, visuele en retorische middelen, genres en tekstvormen, afgestemd op de accenten en taalgebruiksbehoeften die binnen een schoolsector worden gelegd (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo). Door te observeren, vergelijken, experimenteren, onderzoeken en reflecteren op taalgebruik en taalleren werken leerlingen aan hun taalcompetentie, zelfvertrouwen en -bewustzijn, spreek- en schrijfdurf.

Bouwstenen GO2: Kennis en vaardigheden VOI

Leerlingen leren:

- *zich bewust zijn* van de relatie tussen vorm en betekenis in een bepaalde context. Leerlingen leren en ervaren dat woordkeuze, zinsopbouw en vorm van de tekst van invloed is op de betekenis. Dit leren ze door te observeren, imiteren, (samen) experimenteren en *onderzoeken* en er met elkaar over te discussiëren. *Te denken valt aan een klein onderzoekje naar het gebruik van versterkende bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden over een gebeurtenis door verschillende media.*
- hoe vorm en betekenis samenhangen met het beeld en imago dat ze van zichzelf neerzetten en van de ander krijgen *in verschillende, ook formele contexten. Om effect op anderen te krijgen*, leren ze keuzes maken als het gaat om woordenschat, grammatica (woordvormen en zinsbouw), tekstgenres en vormgeving, *bijvoorbeeld jezelf presenteren in een meer formele situatie.*
- hoe vorm en betekenis uitwerken op de ontvanger. Ze leren observeren, analyseren *en onderzoeken* hoe woordkeuze en –vorm, zinsbouw, tekstgenre en vormgeving bijdragen aan de betekenis van allerlei taaluitingen *in verschillende media, bijvoorbeeld de verleiding om iets te kopen in reclames.*
- ontdekken dat er meerdere effectieve aanpakken en strategieën zijn om hun taaldoelen te bereiken door te reflecteren op het effect van hun taalgebruik en gekozen aanpakken *en leren conclusies trekken voor persoonlijke taal(leer)doelen en de uitvoering van vervolgv activiteiten.* Ze leren hun voorkeuren kennen en ze toe te passen in nieuwe
- hulp en feedback op hun taalgebruik en aanpakken vragen, *op waarde schatten* en gebruiken om zo hun taal(leer)doelen (alsnog) te behalen. Ze leren ook vanuit taal(leer)doelen *gerichte* feedback te geven op taalgebruik en aanpakken van anderen.
- hun cognitieve academische taal uitbreiden en steeds passender te gebruiken om over hoe taal werkt, (literair) taalgebruik en taalleren te communiceren.

Grote opdracht: GO03 - De competente taalgebruiker ontwikkelt zijn taal- en cultuurbewustzijn in een meertalige samenleving

Relevantie

Historisch gezien is Nederland een land waarin verschillende talen en taalvariëteiten gesproken en gebruikt worden, zowel binnen als buiten de schoolcontext. Globalisering en migratie brengen bovendien met zich mee dat leerlingen vaak samen leren en samenwerken met mensen met een andere talige en culturele achtergrond. Iedereen gebruikt afwisselend en soms door elkaar verscheidene talen of taalvariëteiten, zoals Nederlands, Fries, Engels, Turks, Pools of Arabisch, Nederlandse gebarentaal, een regionale taal, dialect of straattaal. Deze talen hebben een bijzondere betekenis voor de gebruiker, omdat ze dragers zijn van cultuur en identiteit.

Erkennen van en aansluiten bij (thuis)talen en taalvariëteiten van leerlingen is nodig om het Standaardnederlands (verder) te ontwikkelen, samen te leren en samen te leven. Het versterkt het talig en (inter)cultureel bewustzijn en leidt tot gevoeligheid voor meerdere talen en een

open houding, waardering en respect bij leraren, leerlingen en ouders ten aanzien van talige diversiteit en culturele identiteit.

Inhoud

Meertaligheid verwijst naar de aanwezigheid van meerdere talen en taalvariëteiten binnen een bepaalde context of bepaald gebied, zoals op een school, in de thuissituatie of in de samenleving. Leerlingen worden zich ervan bewust dat ze leven in een meertalige en pluriforme samenleving en begrijpen wat dat betekent voor zichzelf en voor de ander. Ze leren hoe verschillende talen en taalvariëteiten het Nederlands beïnvloeden en beïnvloed hebben, doordat deze met elkaar in contact staan. Leerlingen ontdekken dat ze woorden uit andere talen en taalvariëteiten in hun dagelijks leven gebruiken en dat er overeenkomsten en verschillen tussen talen en taalvariëteiten zijn in woorden, klanken, taalstructuren en conventies. Dat draagt bij aan hun taalbewustzijn. Ze verwerven gefundeerde inzichten in meertaligheid, taalvariatie, taalnormen en -verandering. Door deze kennis, inzichten en ervaringen leren leerlingen bewust en respectvol om te gaan met overeenkomsten en verschillen in (thuis)talen en taalvariëteiten in hun culturele context.

Meertaligheid houdt ook in dat taalgebruikers hun meertalige repertoire flexibel kunnen inzetten om te communiceren en het Standaardnederlands te leren. Afhankelijk van de taalgebruikssituatie waarin leerlingen zich bevinden, zetten ze hun meertalig repertoire in. Ze leren schakelen tussen talen en taalvariëteiten met de bijbehorende taalregisters en taalstructuren in interactie en om doelgericht te communiceren. Door kennis van en ervaring met talen of taalvariëteiten krijgen leerlingen bovendien meer inzicht in de eigen (meer)talige cultuur en identiteit en in die van anderen. Hierdoor kunnen leerlingen mensen van verschillende sociale en culturele achtergronden met zelfvertrouwen, empathie en spreekdurf tegemoet treden, met hen communiceren en samenwerken.

Door te experimenteren, te vergelijken, discussiëren en communiceren over het Standaardnederlands, andere talen en taalvariëteiten in de Nederlandse meertalige samenleving vergroten ze hun taal- en cultuurbewustzijn. Daarbij zijn ze zich bewust van taalveranderingen, taalnormen en taalstatus. Ze ontdekken de waarde die de samenleving toekent aan het Standaardnederlands, andere talen, taalvariëteiten in hun culturele context en ze vergelijken die met hun eigen opvattingen daarover. Ze werken aan de ontwikkeling van het Standaardnederlands, hun zelfvertrouwen en spreek- en schrijfdurf door met taal te experimenteren, er feedback op te krijgen en erover in gesprek te gaan.

Bouwstenen GO3 Kennis en vaardigheden

Leerlingen leren:

- verschillende talen en taalvariëteiten in hun culturele context herkennen die voorkomen in hun omgeving en in de Nederlandse samenleving, met elk hun eigen schriftsysteem, uitspraak, woorden, zinnen en taalnormen. Ze zijn zich ervan bewust dat mensen een

meertalig repertoire tot hun beschikking hebben die ze doelbewust op verschillende momenten inzetten.

- dat op school het Standaardnederlands aangeleerd wordt en dat dit de gemeenschappelijke taal op school en in Nederland is. *Ze weten* wanneer het passend is het Standaardnederlands in te zetten en *doen dat doelbewust*.
- een open, nieuwsgierige en respectvolle houding ten aanzien van talen, taalvariëteiten en talige culturele uitingen te ontwikkelen *en te behouden*. Ze leren *dat meertaligheid van meerwaarde is voor de persoon zelf en voor de communicatie*. Ze leren hierover in gesprek gaan, vragen stellen *en daarbij bewust zijn van en kritisch zijn over (voor)oordelen over talen, taalvariëteiten en talige culturele uitingen*.
- overeenkomsten en verschillen in vorm en betekenis tussen het Standaardnederlands en andere talen, taalvariëteiten en tussen talige culturele uitingen in Nederland ontdekken, met voorbeelden toelichten *en bevragen*. Dit doen ze door taaluitingen op klank, toon, betekenis en vorm op woord-, zins- *en tekstniveau* te vergelijken.
- met voorbeelden uitleggen *en verklaren* dat andere talen en taalvariëteiten het Standaardnederlands beïnvloeden en vice versa, en dat talen daardoor aan verandering onderhevig zijn. *Ze leren dat het Standaardnederlands zich heeft ontwikkeld en zal blijven ontwikkelen, maar dat er altijd een gemeenschappelijke Standaardtaal met gemeenschappelijke taalnormen zal blijven*.
- dat talen, taalvariëteiten en talige culturele uitingen verschillend gewaardeerd worden, afhankelijk van de context en het publiek (taalstatus). *Ze leren over de status die het Standaardnederlands en andere talen en taalvariëteiten in Nederland innemen en welke talen belangrijk zijn voor de Nederlandse economie en voor internationalisering en globalisering. Ze leren vooroordelen herkennen en daarbij vragen stellen, bijvoorbeeld bij de positie van het Fries of Drents in Nederland. Ze leren onderbouwen dat verschillen tussen talen niet mogen leiden tot superioriteit van de ene taal ten opzichte van de andere*.
- dat talen en taalvariëteiten onderdeel zijn van hun (online) identiteit *en die van anderen*. *Ze leren vanuit verschillende perspectieven daarnaar kijken en worden zich bewust dat je taal en cultuur bepalen hoe je tegen de wereld aankijkt. Ze leren dat je je eigen identiteit kunt vormgeven door talige keuzes te maken en experimenteren daar zelf ook mee*.

Grote opdracht: GO04 - Experimenteren met taal en vormen van taal stimuleert het zelfvertrouwen en plezier in taal

Relevantie

Experimenteren met taal en vormen van taal is het scheppen van kunst met woorden. Bij het leergebied Nederlands is een belangrijke rol weggelegd voor het experimenteren met taal en vormen van taal als uiting van het creatieve proces. Creatief denken en handelen zijn vaardigheden waar nu en in de toekomst in de samenleving een groot beroep op wordt gedaan.

Creatief omgaan met taal kan bijdragen aan inzicht en plezier in en motivatie voor taal. Ook kan het leerlingen nieuwsgierig maken naar bepaalde taalverschijnselen. Door in aanraking te komen met creatieve vormen van taal, hierover in gesprek te gaan en ze zelf te creëren, werken

leerlingen aan expressie en culturele kennis. Ook werken ze aan het vormgeven van hun eigen identiteit. Aandacht voor het creatieve proces zorgt voor verrijkende ervaringen voor leerlingen. Hiermee kunnen taalcompetentie, durf en zelfvertrouwen versterkt worden. Ook kan het nieuwe manieren aanreiken om betekenis te geven aan ervaringen.

Inhoud

Leerlingen beschikken van jongs af aan over een eigen creatief vermogen om verhalen op een eigen en/of nieuwe manier te delen. Leerlingen geven uiting aan ideeën, ervaringen, gevoelens en intenties vanuit spel en fantasie. Door in het onderwijs aandacht te besteden aan zelfexpressie en het creatieve proces, blijft het creatieve vermogen behouden en kan het verder worden ontwikkeld.

De nadruk bij het experimenteren met taal ligt op het creatieve proces. Leerlingen leren om divergerend te denken en daarbij allerlei verschillende creatieve ideeën te genereren. Dat doen ze door het oefenen met en het zien van een breed scala aan vormen van taal en tekstgenres en daarbij na te denken over de effecten ervan op de ontvanger. Leerlingen leren vervolgens deze ideeën te analyseren en passende ideeën te selecteren. Ze creëren op basis daarvan zelf een talige uiting, waarbij originaliteit, het nieuwe en het eigene van leerlingen belangrijk zijn. Leerlingen kunnen de gemaakte keuzes in hun doorgemaakte creatieve proces toelichten.

Het creatieve proces wordt gekenmerkt door spel, experiment, intuïtie en/of improvisatie met taal en vormen van taal, al dan niet gecombineerd met beeld, klank en beweging. Creatieve vormen van taal omvatten alle vormen van taalgebruik, zoals luisteren, spreken, lezen en schrijven, mogelijk gecombineerd met beeld en gebaren.

Bij het leergebied Nederlands bouwen leerlingen een repertoire op van kennis, vaardigheden en technieken die het creatieve proces stimuleren. Dat doen ze door te kijken naar het eigen werk en dat van anderen en te reflecteren op het doorgemaakte creatieve proces en op de (mogelijke) effecten van de creatieve uiting op de ontvanger. Ze krijgen hierdoor steeds meer inzicht in het taalsysteem en breiden hun repertoire aan technieken uit. Daardoor zijn ze steeds meer in staat om te experimenteren met taal en vormen van taal en met werkelijkheid en fantasie in zowel zakelijke als meer artistieke teksten, zoals liedjes, rijmspellen, taalgrappen, digitale vertellingen en cabaretteksten. In deze vaak speelse teksten is aandacht voor vormaspecten, waarbij leerlingen leren om vormen van taal en taalnormen bewust te doorbreken.

Om ruimte te bieden aan creativiteit is het van belang een klimaat te creëren waarin leerlingen zichzelf durven zijn en beseffen dat er altijd verschillende manieren zijn om iets in taal uit te drukken. Leerlingen moeten ruimte krijgen om met plezier te durven experimenteren met taal, zowel mondeling, schriftelijk, digitaal en multimodaal. Ze mogen daarbij herhaald oefenen om hun taalgebruik te optimaliseren en worden daarbij naar behoefte ondersteund.

In de onderbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden. Ze geven zowel mondeling, visueel als schriftelijk op creatieve wijze uiting aan eigen en andermans ideeën, ervaringen, gedachten en gevoelens. Hierbij zijn ze zich bewust van de effecten van creatieve taaluitingen en leren ze deze kennis inzetten wanneer ze zelf experimenteren met taal en vormen van taal. Het aanbod van vormen van taal en tekstgenres waarmee leerlingen kennismaken en waarover ze communiceren, wordt verbreed met onder andere essays, mythen, raps, cabaret en dagboekfragmenten uit verschillende (sub)culturen en perioden.

Bouwstenen GO4: Kennis en vaardigheden

Leerlingen leren:

- eigen en gezamenlijke ideeën, ervaringen, gedachten en gevoelens uiten en delen met anderen, waarin taal en vormen van taal al dan niet gecombineerd worden met beeld, geluid, klank of beweging.
- gekozen vormen van taal, taalmiddelen en technieken van anderen achterhalen en in interactie nagaan wat *de gekozen aanpak*, de bedoelingen, *zeggingskracht* en (mogelijke) effecten ervan zijn (duidelijk/onduidelijk, grammaticaal/ ongrammaticaal, *formeel/informeel*, *objectief/subjectief*).
- experimenteren, improviseren, associëren en het spelen met *en bewust doorbreken van taalnormen* binnen gestelde kaders (een bepaald thema, tekstgenre, een maximaal aantal woorden etc.). Dat doen ze door het bekijken, beluisteren, analyseren en zelf effectvol gebruiken van verschillende vormaspecten, waaronder vormgeving, beeldend schrift, beeldspraak, *stijlfiguren*, grammatica *en tekstopbouw* en van verschillende tekstgenres, *zoals spotprenten, columns, videoclipen en cabarettteksten*.
- *bewust* verschillende procestechnieken inzetten die het creatieve proces ondersteunen en deze toelichten, waaronder imiteren, associëren, improviseren en exploreren.
- verschillende manieren herkennen waarop ideeën, ervaringen, gedachten en gevoelens geuit kunnen worden en daarbij eigen voorkeuren ontwikkelen. Leerlingen leren deze toelichten door samen te reflecteren op eigen en andermans creatieve proces, taalproduct en de effecten ervan.

Grote opdracht: GO05 - De competente taalgebruiker communiceert doelgericht

Relevantie

Doelgericht leren communiceren is een van de voornaamste doelen van taalonderwijs. Communicatie is namelijk een cruciaal element om tot maatschappelijke participatie en persoonlijke ontwikkeling te komen in een geletterde samenleving. Bij het leergebied Nederlands leren leerlingen in informele en formele taalgebruikssituaties doelgericht te communiceren. Dat doen ze zowel mondeling, schriftelijk, digitaal en multimodaal, bijvoorbeeld om te amuseren, elkaar te informeren of te overtuigen. Met name voor het schriftelijk communiceren (lezen en schrijven) en het afstemmen op formele taalgebruikssituaties geldt dat verreweg de meeste leerlingen dit vooral op school leren.

Inhoud

Bij doelgerichte communicatie houdt de taalgebruiker rekening met doel, publiek en taalgebruikssituatie waarin gecommuniceerd wordt. De leerling leert steeds beter en bewuster zijn verbale en non-verbale communicatie hierop af te stemmen, omdat afstemming zorgt voor vlotte, succesvolle en gepaste communicatie. Leerlingen communiceren productief (spreken en schrijven), receptief (luisteren, kijken en lezen) en in interactie. In interactie zijn er zowel receptieve als productieve vaardigheden vereist en is er sprake van een (snelle) afwisseling tussen deze vaardigheden. Zeker in de huidige samenleving waarin online- en offlineactiviteiten elkaar afwisselen en vermengen is er vaak sprake van onmiddellijke, snelle en massale interactie.

Leerlingen verwerven inzicht in en werken met mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale teksten die via verschillende media worden gecommuniceerd. Om doelgericht te communiceren verwerven leerlingen kennis van communicatieve doelen, bijbehorende genres en talige, visuele en retorische middelen die taalgebruikers inzetten om hun doel(en) te bereiken. Leerlingen leren in welke taalgebruikssituatie welk taalregister en welke taalvariëteit passend is en leren hierin de juiste keuzes maken als ze zelf communiceren. Ook leren ze welke taalnormen gelden in bepaalde taalgebruikssituaties, met name als het gaat om schriftelijk taalgebruik. Op den duur leren leerlingen bronnen met taaladviezen te raadplegen op basis van noodzaak en behoefte. Ze zijn zich steeds meer bewust van de effecten die talige, visuele en retorische middelen kunnen hebben op het denken, handelen en de opvattingen van anderen. Deze inzichten krijgen ze door te reflecteren op de relatie tussen vorm en betekenis van taal en op het taalgebruik van anderen en van zichzelf in literaire en zakelijke teksten.

Het jonge kind leert zijn taalregister en taalvariëteit al af te stemmen op de taalgebruikssituatie, bijvoorbeeld in spelsituaties zoals een gesprek bij de kassa of een telefoongesprek met de dokter. Naarmate leerlingen ouder worden, wordt het gebruik van formele taal en taalregisters, inclusief cognitief academische taal (CAT), in verschillende taalgebruikssituaties steeds belangrijker. Leerlingen produceren, verwerken en waarderen steeds complexere literaire en zakelijke teksten en voeren steeds complexere talige activiteiten uit naarmate ze zich cognitief en talig ontwikkelen. Dat doen ze niet alleen individueel, maar juist ook samen: gezamenlijk realiseren ze beoogde taaldoelen en ondersteunen elkaar daarbij onder andere door het geven en ontvangen van feedback.

Om doelgericht te leren communiceren is het noodzakelijk talige activiteiten aan te bieden waarvan het belang en het doel duidelijk is. Deze talige activiteiten zijn gesitueerd in een authentieke taalgebruikssituatie en hebben een realistisch publiek. Zowel het leergebied Nederlands als de andere leergebieden creëren deze voor leerlingen betekenisvolle taalgebruikssituaties, zodat de gewenste mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale productie en de daarbij passende taalregisters en taalvariëteiten worden uitgelokt.

In de onderbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden. Ze stemmen hun mondelinge en schriftelijke communicatie steeds bewuster en passender af op doel, publiek en taalgebruikssituatie. Door te kijken, luisteren, spreken, gesprekken voeren, lezen

en schrijven in functionele gebruikssituaties breiden ze hun kennis uit van genres en de belangrijkste kenmerken ervan. Leerlingen komen in aanraking met een breed aanbod van gesproken, geschreven, digitale en multimodale teksten en genres waarvan de inhouden aansluiten bij de inhouden van het eigen leergebied, de andere leergebieden en/of de mondiale thema's. Ook sluiten de genres en inhouden aan bij de inhouden en accenten die binnen een schoolsector worden gelegd (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo). De complexiteit en diepgang ervan passen bij de cognitieve ontwikkeling van de leerling.

Bouwstenen GO5: Kennis en vaardigheden

Leerlingen leren:

- met vertrouwen de boodschap van anderen achterhalen en hun eigen boodschap verwoorden. Ze ontwikkelen een open, geïnteresseerde en onderzoekende houding, waarbij ze zich durven uiten en met plezier en bewust van hun taalgebruik communiceren over verschillende onderwerpen.
- talige uitingen van anderen *die opbouwen in complexiteit en in formaliteit* begrijpen, interpreteren en evalueren en verbinden met eigen gedachten en gevoelens *en die van anderen*. Ze leren zelf uiting te geven aan hun ideeën, ervaringen, gedachten en gevoelens. Daarbij leren ze woorden die in verschillende zinsverbanden in de teksten aan bod komen en leren deze ook zelf gebruiken. Dat doen ze mondeling, schriftelijk, digitaal en multimodaal.
- steeds beter de communicatieve doelen (amuseren, informeren en overtuigen) herkennen en interpreteren in steeds complexere teksten met verschillende verschijningsvormen. *Ze leren en ervaren dat teksten verschillende en soms meerdere communicatieve doelen tegelijkertijd hebben*. Ze leren verwoorden hoe deze teksten zijn afgestemd op doel, publiek en taalgebruikssituatie en herkennen welke talige, visuele en retorische middelen daarbij *passend* worden ingezet. Ze leren deze kennis *bewust* toepassen wanneer zij zelf communiceren, waarbij ze hun taalgebruik, taalregister en taalvariëteit afstemmen op bekend en onbekend publiek in mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale teksten.
- verbanden leggen binnen teksten, tussen teksten rondom een onderwerp of thema en met eigen voorkennis door het luisteren ernaar, bekijken en (voor)lezen ervan, gesprekken erover te voeren en erover te schrijven. Ze leren vragen stellen aan teksten bij het interpreteren en zelf formuleren van teksten, *waarbij ze ingaan op overeenkomsten en verschillen in vorm en inhoud*. Ze leren indien nodig *passende* strategieën toepassen om tot begrip te komen of hun boodschap beter over te brengen. Ze maken kennis met verschillende genres en leren bij het produceren van teksten de belangrijkste kenmerken van de verschillende genres bewust en passend gebruiken. Ze leren daarbij tekststructuur, zins- en woordgebruik, vormgeving, taalnormen, beeld, stijl en toon afstemmen op doel, publiek en gebruikssituatie. *Ze leren zich bewust worden van de mogelijke effecten van deze kenmerken op de ontvanger*.
- samen reflecteren op hun aanpak en strategieën om doelgericht te communiceren en indien nodig, deze te verbeteren met behulp van gerichte feedback van medeleerlingen en de leraar. Leerlingen leren om gedurende het leerproces en erna kritisch naar eigen en andermans teksten (inhoud en vorm) te kijken en dit zo nodig te verbeteren.

- hun cognitieve academische taal uitbreiden en *steeds passender* te gebruiken om over de inhoud en vorm van teksten te communiceren.

Om doelgericht te communiceren hebben leerlingen basisvaardigheden nodig die in een betekenisvolle context aangeboden en verworven worden. Leerlingen leren:

- vloeiend *blijven* (voor)lezen en de schrijfhandeling adequaat uitvoeren. Ook leren ze bij het schrijven in betekenisvolle taalgebruikssituaties de geleerde conventies rondom spelling- en interpunctie toepassen en hebben ze aandacht voor leesbaar schrift en tekstvormgeving. *Daarbij leren ze steeds beter gebruik maken van (digitale) hulpmiddelen.*
- steeds passender spreken, gesprekken voeren, kijken en luisteren. Leerlingen leren presentatietechnieken en gespreksregels zelf toepassen *in verschillende gespreksvormen, zoals een debat.* Ze leren daarbij aantekeningen maken. Ook zijn ze steeds beter in staat gericht en kritisch te luisteren en adequaat te reageren op de ander, en leren ze op hun houding letten (oogcontact, volume, gebaren).

Grote opdracht: GO06 - De competente taalgebruiker zet taal in bij het kritisch verwerken van (digitale) informatie

Relevantie

Leerlingen groeien op in een geletterde, digitale samenleving waarin in een hoog tempo een continue stroom informatie op hen afkomt die ze moeten filteren. Feiten en meningen, hoofd- en bijzaken wisselen elkaar af en leerlingen moeten beoordelen wat waar en belangrijk is, wie wat zegt en met welke bedoeling. Het is belangrijk om hoofd- van bijzaken en objectieve van subjectieve informatie te kunnen scheiden. Kritisch informatie kunnen verwerken is in alle leergebieden en ook buiten school van groot belang. Het accent bij het leergebied Nederlands ligt op de rol van talige, visuele en retorische middelen bij het kritisch verwerven, verwerken en verstrekken van (digitale) informatie.

Inhoud

Leerlingen leren kritisch en efficiënt omgaan met online en offline informatiebronnen, zoals elkaars verhalen, het (jeugd)journaal, boeken, websites en berichten op sociale media. Ze worden zich er steeds meer van bewust dat ze daarvoor voldoende inhoudelijke kennis van onderwerpen nodig hebben, omdat kritisch informatie verwerken over onbekende inhouden (vrijwel) onmogelijk is.

Leerlingen leren om informatie op waarde te schatten, hoofd- van bijzaken en objectieve van subjectieve informatie te onderscheiden. Leerlingen ontwikkelen hierdoor een kritische blik op de betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid van verschillende, soms tegenstrijdige bronnen. Ze leren hun mening en/of oordeel uit te stellen, totdat ze genoeg informatie hebben verzameld waarmee ze hun mening gefundeerd kunnen onderbouwen.

Ze verwerven steeds meer kennis van en inzicht in tekstkenmerken die helpen bij het onderscheid tussen feit en mening, hoofd- en bijzaak en bij het beoordelen van de kwaliteit van argumenten. Ook verkrijgen ze steeds meer inzicht in talige, visuele en retorische middelen, die worden ingezet om communicatieve doelen te bereiken, bijvoorbeeld om de ontvanger te overtuigen of te manipuleren. Dat doen leerlingen door teksten en taalgebruik van zichzelf en van anderen te analyseren en hierop met elkaar en de leraar te reflecteren.

Leerlingen leren steeds beter om hun informatievraag te formuleren en hun zoekstrategie te bepalen bij het zoeken naar informatie. Ze leren om verder te kijken dan de eerste zoekresultaten en om informatie niet letterlijk over te nemen. Leerlingen leren bijvoorbeeld juiste trefwoorden en synoniemen te gebruiken, voor een spreekbeurt over Annie M.G. Schmidt of de Eiffeltoren, voor een klein onderzoek naar de waarde van poëzie of groene energie bij wereldoriëntatie en voor hun archiefonderzoek bij Nederlands of geschiedenis. Ook leren ze de bronnen te documenteren, zodat ze verkregen informatie steeds beter kunnen verantwoorden. In toenemende mate leren leerlingen informatie uit verschillende bronnen op een logische manier te ordenen en te integreren in eigen woorden, zodat er een goede tekst ontstaat die ze mondeling, schriftelijk, digitaal en/of multimodaal communiceren bij het leergebied Nederlands, andere leergebieden en buiten de schoolcontext.

In de onderbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden. Leerlingen verdiepen hun kennis van talige, visuele en retorische middelen en breiden hun eigen repertoire uit. Hierdoor zijn ze steeds beter in staat om deze middelen bewust in te zetten bij het kritisch verwerven, verwerken en verstrekken van informatie. De complexiteit en diepgang ervan passen bij de cognitieve ontwikkeling van de leerling.

Bouwstenen GO6: Kennis en vaardigheden

Leerlingen leren:

- een kritische houding ontwikkelen ten opzichte van informatie. Daarbij zijn ze zich bewust dat voldoende kennis van een onderwerp of thema nodig is om informatie te kunnen beoordelen en selecteren.
- *zich bewust worden dat digitale teksten op een andere manier worden gelezen dan niet-digitale teksten. Ze leren overeenkomsten en verschillen tussen digitale en niet-digitale teksten herkennen en hun leesaanpak daarop aanpassen.*
- hun mening en/of oordeel geven op basis van voldoende en betrouwbare (*cijfermatige*) informatie. Ze leren informatie uit verschillende bronnen en type bronnen vergelijken. *Leerlingen leren daarbij omgaan met teksten die overeenkomstige en tegenstrijdige informatie geven, zoals nieuwsberichten van eenzelfde gebeurtenis en nepnieuws.*
- informatie beoordelen en selecteren op bruikbaarheid en betrouwbaarheid. Daarbij leren ze verwoorden wat het doel van de tekst is, hoofd- van bijzaken en feiten en meningen te onderscheiden.
- *verschillende, meer complexe talige (woordgebruik, citaten), visuele (keuze van model op foto of in film, ruimte en sfeer) en retorische middelen (retorische vragen, eenvoudige drogredenen) herkennen en toelichten die zender(s) inzetten om een bepaald doel en effect*

bij de ontvanger(s) te bewerkstelligen *en de inhoud vanuit een bepaald perspectief weer te geven (framing)*.

- een *specifieke* informatievraag formuleren bij het zelf zoeken, beoordelen en selecteren van informatie en daarbij passende zoekstrategieën te gebruiken, *waaronder variëren met zoektermen (synoniemen), gebruikmaken van een inhoudsopgave, een colofon of van hyperlinks*. Leerlingen zetten hun talige kennis in bij het navigeren op internet.
- eenvoudige en meer complexe talige, visuele en retorische middelen inzetten bij het zelf creëren van teksten om een bepaald doel en effect bij de ontvanger(s) te bewerkstelligen *en de inhoud vanuit een bepaald perspectief weer te geven (framing)*.
- opgedane kennis en informatie uit een of meerdere teksten *weer te geven in een nieuwe en samenhangende tekst (synthese)*, mondeling, schriftelijk, digitaal of multimodaal. Indien nodig en passend doen ze dat met ondersteuning van verschillende technologische middelen.
- samen reflecteren op hun aanpak en strategieën om informatie kritisch te beoordelen, selecteren of gebruiken, en indien nodig, deze te verbeteren met behulp van gerichte feedback van medeleerlingen en de leraar.

Grote opdracht: GO07 - Leesmotivatie en de ontwikkeling van literaire competentie stimuleren leerlingen lezers te worden en te blijven

Relevantie

Literatuur draagt eraan bij jezelf, de ander en de wereld te leren kennen. Het geeft de mogelijkheid om op te gaan in een verhaalwereld. Literaire teksten geven een inkijk in het hoofd en de cultuur van iemand anders en laten meerdere interpretaties toe. Dit draagt bij aan het empathisch vermogen en aan genuanceerder denken, communiceren en handelen. Door leerlingen de kans te geven regelmatig literaire teksten die aanspreken en uitdagen, te lezen, voor te lezen, te bekijken/beluisteren en erover te praten wordt het waarschijnlijker dat leerlingen positieve leeservaringen opdoen. Deze ervaringen en het werken met literaire teksten zijn van belang voor de ontwikkeling van taalcompetenties en onderwijsprestaties in het algemeen.

Inhoud

Het leergebied Nederlands werkt aan leesmotivatie, maakt leerlingen wegwijs in het brede aanbod van literatuur en werkt aan de ontwikkeling van literaire competentie. Het bevorderen van leesplezier, wegwijs maken in het leesaanbod en ontwikkelen van leesmotivatie is van belang, omdat ze een positieve leesspiraal in gang zetten: een leerling die graag leest, leest meer en beter en pakt daardoor ook sneller een ander boek of een andere tekst. Belangrijk daarvoor is een positief leesklimaat waarin rust en tijd om vrij te lezen vanzelfsprekend zijn.

Leerlingen maken kennis met een breed aanbod aan historische en hedendaagse literaire teksten, zowel fictie als literaire non-fictie en poëzie. Daartoe behoren prentenboeken, kinder-, jeugd-, adolescenten- (Young Adult) en volwassenenliteratuur. Door kennis te maken en te

werken met literaire teksten krijgen leerlingen inzicht in hun leesvoorkeuren. Als ze daarbij vrijheid krijgen in het kiezen van literaire teksten, begeleid worden bij hun keuze en boeken kunnen lezen die aansluiten op hun competenties en interesses, wordt de kans vergroot dat ze lezers met een positieve leesattitude worden en blijven.

Literair competent worden betekent dat leerlingen literatuur belevend, interpreterend, beoordelend en met narratief begrip leren lezen en over hun literaire leeservaringen leren communiceren en discussiëren. Ze ontwikkelen zich binnen elk van deze vier dimensies, waarbij ontwikkeling binnen één dimensie van invloed is op de ontwikkeling binnen de andere dimensies. Binnen het literatuuronderwijs komen deze vier dimensies geïntegreerd aan bod. Het is van belang dat leerlingen daarbij kennis opdoen van aanbod en genres en een literair vocabulaire opbouwen. Hierdoor zijn ze in staat om teksten te kiezen die bij hun leesvoorkeuren passen, kunnen ze hun leeservaring verwoorden en zelf literaire teksten produceren. Dit versterkt de leesmotivatie van leerlingen.

Werken aan literaire competentie begint al vroeg, waarbij wordt aangesloten bij de belevingswereld van leerlingen en verder wordt gewerkt op een wijze die past bij het schooltype en het niveau van de leerling. Door over literaire teksten te praten en te schrijven, door voorgelezen te worden en door zelf te lezen, kijken en luisteren bouwen leerlingen verschillende tekstwerelden op. Zo'n tekstwereld is een samenhangende representatie van beelden, emoties, gedachten en ervaringen. Via het bouwen van deze tekstwerelden geven lezers zelf betekenis aan de tekst.

Leerlingen lezen, horen over en kijken naar gebeurtenissen en situaties die zich in verschillende (fantasie)werelden, (sub)culturen en perioden afspelen. Daarbij reflecteren ze op eigen en andermans (sub)cultuur, wat hen helpt om respect en tolerantie te ontwikkelen. Ze leren meerdere perspectieven te verkennen en in te nemen en ze leren vragen te stellen aan de tekst, zichzelf en de ander. Ook leren ze eigen standpunten ter discussie te stellen, hun eigen oordeel uit te stellen en argumenten af te wegen op basis van onderzoek en interactie. Door creatieve opdrachten met literatuur worden leerlingen uitgedaagd en wordt de leesmotivatie versterkt.

In de onderbouw vo ontwikkelen leerlingen hun literaire competentie verder en werken ze aan leesmotivatie en leesplezier om lezers te worden en te blijven. Door leerlingen voor te lezen, zelf en samen te laten lezen, ontdekken ze dat het lezen van literaire teksten een plezierige ervaring kan opleveren, hun stemming kan beïnvloeden, kan ontspannen en kan helpen de wereld te leren kennen. Dat doen ze via een breed aanbod aan literaire teksten uit verschillende (sub)culturen en perioden, zowel oorspronkelijk Nederlands werk als naar het Nederlands vertaald, waar mogelijk in afstemming met andere leergebieden. In de onderbouw vo gaat het daarbij met name om jeugd-, adolescenten- en eenvoudige volwassenenliteratuur en poëzie.

Bouwstenen GO7: Kennis en vaardigheden

Leerlingen leren:

- dat ze de wereld kunnen leren kennen en plezier en ontspanning kunnen beleven aan het (voor)lezen van, luisteren en kijken naar verschillende literaire teksten in verschillende media en verschijningsvormen, *zoals psychologische romans en navertellingen/hertalingen van literaire teksten.*
- leesvoorkeuren ontwikkelen voor bepaalde verhalen, genres en schrijvers. Ze leren op basis van hun eigen voorkeuren *en oordelen van anderen* een *gefundeerde* keuze maken voor teksten om naar te kijken/luisteren, te laten voorlezen of om zelf te lezen.
- dat verhalen een andere werkelijkheid kunnen weergeven dan hun eigen werkelijkheid, waarin ze kunnen opgaan *en dat die kan conflicteren met hun eigen werkelijkheid.* Leerlingen leren zich een beeld vormen van verschillende situaties en personages, met personages meedenken en meeleven en uitleggen hoe een personage zich voelt en ontwikkelt. *Ze leren de personages en gebeurtenissen relateren aan de eigen leefwereld en aan maatschappelijke en/of cultuurhistorische ontwikkelingen.*
- meer complexe karakters van personages, *hun motieven, doelen en intenties* begrijpen en een oordeel geven over het handelen van de personages. *Leerlingen leren meer complexe verhaalstructuren begrijpen, zoals perspectiefwisselingen.* Ze leren verbanden (overeenkomsten en verschillen) leggen tussen de tekstinhoud, hun eigen wereld *en de maatschappelijke en/of culturele ontwikkelingen in heden en verleden.*
- gefundeerd aangeven in hoeverre ze literaire teksten waarderen. Leerlingen leren verschillende teksten vergelijken van een schrijver, thematiek, genre en *verschijningsvorm (een boek en zijn verfilming) of verschillende teksten uit een periode.* Ze leren hier een persoonlijk *en gefundeerd* waardeoordeel over geven. *Ze kennen en gebruiken hiervoor passende beoordelingswoorden.*
- fictie, literaire non-fictie en poëzie onderscheiden met daarbinnen verschillende genres. Ze leren daarbij literaire procedés identificeren, reproduceren en daar mee experimenteren, *zoals met het perspectief van de verteller.*
- in leesgesprekken hun leeservaringen en oordelen verwoorden, delen en met elkaar vergelijken *en tot nieuwe opvattingen en inzichten te komen.* Ze leren verschillende soorten vragen stellen gericht op beleving, interpretatie, beoordeling en narratief begrip.
- mondeling, visueel en schriftelijk reageren op en creatief verwerken van literaire teksten, zoals een *clip, blog of fanfictie.* Ook leren leerlingen zelf verhalende en poëtische teksten produceren en daarbij experimenteren met talige, visuele en retorische middelen.
- dat ze een ontwikkeling doormaken in hun leesvoorkeuren en literaire ontwikkeling en leren die verwoorden. Ze leren hulp en feedback vragen om zich verder te ontwikkelen.

GO1 Bovenbouw

In de bovenbouw vo ontwikkelen leerlingen hun taal- en hun denkvaardigheid verder. Ze bekijken, overdenken en bespreken een onderwerp, verschijnsel of probleem vanuit verschillende perspectieven en ontwikkelen onderbouwde meningen, standpunten en oplossingen.

Aanbevelingen

- Zorg ervoor dat bij alle schoolsectoren (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) kwalitatief goede interactie een cruciaal element vormt van het taalonderwijs in de bovenbouw. De inhoud en vorm van de interactie staan niet alleen in dienst van de taal- en denkontwikkeling, maar zijn ook belangrijk voor de voorbereiding op dagbesteding, vervolgonderwijs (mbo, hbo, wo) en beroepen.
- Zorg ervoor dat voor alle schoolsectoren (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) de inhoud van de interactie wordt afgestemd met de inhoud en uit het eigen leergebied (taalverandering, taal & macht, framing in de communicatie, cultureel erfgoed), inhoud en uit andere leergebieden (democratie, privacy, ondernemerschap) en mondiale thema's (globalisering, duurzaamheid, technologische ontwikkelingen en gezondheid).
- Zorg ervoor dat de complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen, dat de inhoud aansluit bij de eigenheid van de schoolsector, het gekozen profiel en het vervolgonderwijs. Voor vmbo en praktijkonderwijs kunnen de inhoud aansluiten bij of een verbinding leggen met de inhoud van de beroepsgerichte vakken.
- Werk de bouwsteen 'Interactie draagt bij aan taal- en denkontwikkeling' ook als inhoud uit in de bovenbouw vo, zodat het een onderwerp van onderzoek is voor leerlingen. Leerlingen doen daarbij onderzoek naar een of meerdere aspecten, bijvoorbeeld:
 - De invloed van taal op je wereldbeeld
 - Gesprekken als onderzoeksobject (eenvoudige conversatie-analyse)
 - De complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij en zijn afgestemd op de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de eigenheid van de schoolsector.

GO2 Bovenbouw

In de bovenbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden. Ze krijgen steeds meer inzicht in de relatie tussen hoe taal in elkaar zit en hoe taal werkt in een context. Ze maken kennis met meer en complexere talige, visuele en retorische middelen, genres en tekstvormen, afgestemd op de accenten en taalgebruiksbehoeften die binnen een schoolsector (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) en profiel worden gelegd. Door te observeren, vergelijken, experimenteren, onderzoeken en reflecteren op taalgebruik en taalleren werken leerlingen aan hun taalcompetentie, zelfvertrouwen en -bewustzijn, spreek- en schrijfdurf.

Aanbevelingen

- Zorg ervoor dat leerlingen in alle onderwijssectoren (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) hun (taal)leervaardigheden en analyse van en reflectie op taalgebruik blijven ontwikkelen. In de bovenbouw ligt het accent op analyse van en reflectie op eigen taalgebruik en –leren, wat bijdraagt aan een leven lang taalleren. Laat leerlingen oefenen in het geven en ontvangen van feedback en besteed aandacht aan bewustwording van het feit dat taal leren een levenslang proces is. Hierdoor kunnen leerlingen in nieuwe taalgebruikssituaties passende kennis en vaardigheden inzetten.
- Stimuleer en zorg er zeker in de bovenbouw voor dat leerlingen in aanraking blijven komen met een variatie aan taalgebruikssituaties, zodat ze steeds beter leren om passende kennis en vaardigheden in te zetten.
- Werk de bouwsteen 'Een leven lang taal en taalgebruik ontwikkelen' ook als inhoud uit in de bovenbouw vo, zodat het een onderwerp van onderzoek is voor leerlingen. Leerlingen doen daarbij onderzoek naar een of meerdere aspecten, bijvoorbeeld:
 - Taal en macht
 - Taal en identiteit
 - (Kinder)taalverwerving
 - De complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij en zijn afgestemd op de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de eigenheid van de schoolsector. Voor vmbo en praktijkonderwijs kunnen de inhouden aansluiten bij of een verbinding leggen met de inhouden van de beroepsgerichte vakken en bij havo/vwo bij de profielen en gekozen talen.
- Zorg ervoor dat in alle onderwijssectoren nauw wordt afgestemd met het leergebied Engels/MVT. Alleen hierdoor kunnen leergebiedoverstijgende aanpakken met name tussen talen kans van slagen hebben.

GO3 Bovenbouw

Door te experimenteren, te vergelijken, discussiëren en communiceren over het Standaardnederlands, andere talen en taalvariëteiten in de Nederlandse meertalige samenleving vergroten ze hun taal- en cultuurbewustzijn. Daarbij zijn ze zich ook bewust van taalveranderingen, taalnormen en taalstatus. Ze ontdekken de waarde die de samenleving toekent aan het Standaardnederlands, andere talen, taalvariëteiten, ook vanuit cultuur-historisch perspectief en ze vergelijken die met hun eigen opvattingen daarover. Ze werken aan de ontwikkeling van het Standaardnederlands, hun zelfvertrouwen en spreek- en schrijfdurf door met taal te experimenteren, er feedback op te krijgen en erover in gesprek te gaan.

Aanbevelingen

- Zorg ervoor dat leerlingen in alle onderwijssectoren (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) hun open, nieuwsgierige en respectvolle houding blijven ontwikkelen en behouden ten aanzien van talen en taalvariëteiten in hun culturele context. Het draagt bij aan hun taal- en cultuurbewustzijn, wat van belang is voor een leven lang taalleren en voor het functioneren in een meertalige en pluriforme samenleving.

- Stimuleer en zorg er zeker in de bovenbouw voor dat leerlingen tijdens stages, werkbezoeken, uitwisselingen etc. in aanraking (blijven) komen met mensen met allerlei verschillende talige en culturele achtergronden. Dit is van belang in het kader van diversiteit & gemeenschappelijkheid (zie ook bouwsteen 5.1 van burgerschap).
- Werk de bouwsteen 'Meertaligheid: de ontwikkeling van taal- en cultuurbewustzijn' ook als inhoud uit in de bovenbouw vo, zodat het een onderwerp van onderzoek is voor leerlingen. Leerlingen doen daarbij onderzoek naar een of meerdere aspecten, bijvoorbeeld:
 - Meertaligheid en taalvariatie
 - Taalverandering: heden, verleden en toekomst
 - Taal en identiteit
 - De complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij en zijn afgestemd op de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de eigenheid van de schoolsector. Voor vmbo en praktijkonderwijs kunnen indien relevant de inhouden aansluiten bij of een verbinding leggen met de inhouden van de beroepsgerichte vakken.
- Zorg ervoor dat in alle onderwijssectoren nauw wordt afgestemd met de leergebieden Engels/MVT en burgerschap. Alleen hierdoor kunnen leergebiedoverstijgende aanpakken kans van slagen hebben.
 - Versterk de talige en (inter)culturele competenties en oordeelsvorming en maak de relatie met (wereld)burgerschap expliciet door gezamenlijk te werken aan meertaligheid, talige en culturele diversiteit en gezamenlijkheid.
 - Onderzoek in hoeverre er op het thema Meertaligheid gezamenlijke eindtermen en passende examinering ontwikkeld kan worden.

GO4 bovenbouw

In de bovenbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden en maken leerlingen (verder) kennis en experimenteren met het brede aanbod van vormen van taal en literaire en zakelijke tekstgenres bij het Nederlands en de andere leergebieden. Hierdoor bouwen leerlingen hun repertoire van kennis en vaardigheden verder uit, wat het creatieve proces stimuleert en bijdraagt aan hun zelfvertrouwen en taalontwikkeling.

Aanbevelingen

- Zorg ervoor dat bij alle schoolsectoren (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) het experimenteren met taal en vormen van taal een belangrijk onderdeel vormt van het taalonderwijs in de bovenbouw. Het vergroot het repertoire van leerlingen en draagt bij aan hun taalbewustzijn. Beide zijn belangrijk voor de voorbereiding op het vervolgonderwijs (mbo, hbo, wo) en een leven lang taalleren. In de bovenbouw vo ligt daarbij accent op analyse en reflectie.
- Werk de bouwsteen 'Experimenteren met taal en vormen van taal' ook als inhoud uit in de bovenbouw vo, zodat het een onderwerp van onderzoek is voor leerlingen. Leerlingen doen daarbij onderzoek naar een of meerdere aspecten, bijvoorbeeld:
 - Creativiteit en taalnormen: spelen met ambiguïteit en satire
 - Creativiteit en oordeelsvorming: het effect van 'taalfouten'

- De complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij en zijn afgestemd op de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de eigenheid van de schoolsector. Voor vmbo en praktijkonderwijs kunnen indien relevant de inhouden aansluiten bij of een verbinding leggen met de inhouden van de beroepsgerichte vakken.
- Zorg ervoor dat in alle onderwijssectoren nauw wordt afgestemd met de leergebieden Engels/MVT en Kunst & Cultuur als het gaat om expressie, zodat leergebiedoverstijgende aanpakken kans van slagen hebben.

GO5 Bovenbouw

In de bovenbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden. Ze stemmen hun mondelinge en schriftelijke communicatie steeds bewuster en passender af op doel, publiek en taalgebruikssituatie, waarbij het accent ligt op formele situaties. Leerlingen komen in aanraking met een breed aanbod van gesproken, geschreven, digitale en multimodale teksten en genres waarvan de inhouden aansluiten bij de inhouden van het eigen leergebied, de andere leergebieden en/of de mondiale thema's. Ook sluiten de genres en inhouden aan bij de inhouden en accenten die binnen een schoolsector worden gelegd (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) of voor het vervolgonderwijs van belang zijn. De complexiteit en diepgang ervan passen bij de cognitieve ontwikkeling van de leerling.

Aanbevelingen

- Zorg ervoor dat bij alle schoolsectoren (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) het doelgericht communiceren een belangrijk onderdeel vormt van het taalonderwijs in de bovenbouw. Het vergroot het repertoire van leerlingen om doelgericht boodschappen te formuleren en die van anderen te interpreteren en evalueren, wat belangrijk is voor de voorbereiding op het vervolgonderwijs (mbo, hbo, wo).
 - In de bovenbouw vo ligt daarbij accent op analyse van en reflectie op de afstemming van de boodschap op doel, publiek en taalgebruikssituatie.
 - Er kunnen sectorspecifieke accenten gelegd worden, zoals het voeren van klantgesprekken in de context van Horeca, Bakkerij en Recreatie (praktijkonderwijs en vmbo) en het verwerken van relatief grote hoeveelheden informatie en produceren van essays en (onderzoeks)verslagen over complexe thema's (havo, vwo).
- Werk de bouwsteen 'Doelgericht communiceren' ook als inhoud uit in de bovenbouw vo, zodat het een onderwerp van onderzoek is voor leerlingen. Leerlingen doen daarbij onderzoek naar een of meerdere aspecten, bijvoorbeeld:
 - Genretheorie en moderne retorica
 - Taal en macht
 - Taal, imago en relatie
- De complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij en zijn afgestemd op de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de eigenheid van de schoolsector. Voor vmbo en praktijkonderwijs kunnen indien relevant de inhouden aansluiten bij of een verbinding leggen met de inhouden van de beroepsgerichte vakken.

- Zorg ervoor dat in alle onderwijssectoren nauw wordt afgestemd met de leergebieden Engels/MVT en Digitale geletterdheid, zodat leergebiedoverstijgende aanpakken kans van slagen hebben.

GO6 Bovenbouw

In de bovenbouw vo bouwen leerlingen voort op eerder verworven kennis en vaardigheden. Leerlingen verdiepen hun kennis van talige, visuele en retorische middelen, breiden hun eigen repertoire uit en zetten deze middelen bewust in bij het produceren van eigen teksten.

Aanbevelingen

- Zorg ervoor dat bij alle schoolsectoren (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) het kritisch (digitale) informatie verwerken een belangrijk onderdeel vormt van het taalonderwijs in de bovenbouw. Leerlingen moeten toegerust worden met een uitgebreid talig repertoire, zodat ze passend kunnen omgaan met gevraagde en ongevraagde informatie. Een kritische houding ten opzichte van informatie is belangrijk voor (de voorbereiding op) het vervolgonderwijs (mbo, hbo, wo) en deelname aan de samenleving. In de bovenbouw vo ligt daarbij accent op analyse en reflectie.
- Werk de bouwsteen 'Kritisch (digitale) informatie verwerken' ook als inhoud uit in de bovenbouw vo, zodat het een onderwerp van onderzoek is voor leerlingen. Leerlingen doen daarbij onderzoek naar een of meerdere aspecten, bijvoorbeeld:
 - Taal en macht
 - Taal en effect
 - Taal, imago en relatie
- De complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij en zijn afgestemd op de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de eigenheid van de schoolsector. Voor vmbo en praktijkonderwijs kunnen indien relevant de inhouden aansluiten bij of een verbinding leggen met de inhouden van de beroepsgerichte vakken.
 - Zorg ervoor dat in alle onderwijssectoren nauw wordt afgestemd met de leergebieden Digitale geletterdheid en Burgerschap.

GO7 Bovenbouw

In de onderbouw vo ontwikkelen leerlingen hun literaire competentie verder en werken ze aan leesmotivatie en leesplezier om lezers te worden en te blijven. Door leerlingen voor te lezen, zelf en samen te laten lezen, ontdekken ze dat het lezen van literaire teksten een plezierige ervaring kan opleveren, hun stemming kan beïnvloeden, kan ontspannen en kan helpen de wereld te leren kennen. Leerlingen komen in aanraking met een breed aanbod aan literaire teksten uit verschillende (sub)culturen en perioden, zowel oorspronkelijk Nederlands werk als naar het Nederlands vertaald. In de bovenbouw vo gaat het daarbij met name om verhalen, poëzie, adolescenten- en volwassenliteratuur waaronder een aantal werken en/of bewerkingen van de literaire canon.

Aanbevelingen

- Zorg ervoor dat bij alle schoolsectoren het werken aan leesmotivatie en literaire competentie een belangrijk onderdeel vormt van het taalonderwijs in de bovenbouw, dus ook in praktijkonderwijs en vmbo. Lezers worden en lezers blijven is hierbij het uitgangspunt. Een goede balans tussen de meer actueel-maatschappelijke context en de meer cultuurhistorische context is in elke schoolsector van belang, waarbij tussen en binnen schoolsectoren verschillende accenten gelegd kunnen worden.
- Stel in alle schoolsectoren een minimaal aantal werken verplicht (suggestie: zes per leerjaar), waarbij leerlingen keuze hebben uit zowel fictie als literaire non-fictie en poëzie, uit zowel historische als hedendaagse, en oorspronkelijk Nederlandse (canonieke) werken als hertaalde/vertaalde teksten. De literaire teksten zijn van belang voor de Nederlandse cultuur en sluiten aan bij de competenties en interesses van de leerlingen of bij het onderwerp of thema dat centraal staat in de klas.
- Werk de bouwsteen 'Leesmotivatie en literaire competentie' ook als inhoud uit in de bovenbouw vo, zodat het een onderwerp van onderzoek is voor leerlingen. Leerlingen doen daarbij onderzoek naar een of meerdere aspecten, bijvoorbeeld:
 - (Klassieke) thema's in de wereldliteratuur
 - Literatuur in maatschappelijke context
 - Literair erfgoed en canonisering
- De complexiteit en diepgang van de onderwerpen passen bij en zijn afgestemd op de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen en de eigenheid van de schoolsector. Voor vmbo en praktijkonderwijs kunnen indien relevant de inhoud en aansluiten bij of een verbinding leggen met de inhoud van de beroepsgerichte vakken.
- Zorg ervoor dat in alle onderwijssectoren nauw wordt afgestemd met de leergebieden Engels/MVT en Kunst & Cultuur, waarbij (wereld)burgerschap, oordeelsvorming en (inter)culturele competenties versterkt worden door gezamenlijk te werken met teksten uit verschillende talen en culturen, waaronder canonieke teksten. Hierdoor hebben leergebiedoverstijgende aanpakken kans van slagen.